

הלכות שבת – שיעור 9 דיני מוקצה – חלק א'

ביאור המושג מוקצה

רקע

נאמר בתורה (שמות כ, י. דברים ה, יד) "לא תעשה כל מלאכה", בפסוק זה צוותה התורה לשבות ממלאכה ביום השבת. ולמדו חז"ל (שבת מט, ב) שהמלאכות האסורות הם אותם המלאכות בהם הקימו את המשכן, ומניינם ל"ט כנזכר במשנה (שבת עג, א). ובעזה"י נבאר בשיעורים הבאים כל מלאכה עם גדריה כלליה והלכותיה.

אך זאת למודעי שדווקא עשיית מלאכה נאסרה בשבת, אך טלטול הכלי בו עושים את המלאכה לא נחשב למלאכה. דוגמא לדבר, חיבור מסמר לקיר נחשב עשיית מלאכה, אבל להזיז ולטלטל מסמר ממקום למקום לא נחשב מלאכה.

טעמי איסור מוקצה

אלא שחכמים ראו שמקלים באיסורי שבת (שבת קכג, ב, ורש"י שם) ולכך ראו צורך לתקן שלא יטלטלו בשבת מקצת דברים, מכמה טעמים:

א. כדי שלא יהיה מצב שאנשים יהיו עסוקים כל השבת בלסדר חפציהם ולהזיזם ממקום למקום, ויתבטל בכך ציווי התורה שהשבת תהא יום מנוחה כפי שכתוב: "וביום השביעי תשבות... למען ינוח" (שמות כג, יב).

ב. כדי לעשות סייג ושמירה שלא יבואו לידי עשיית מלאכות בשבת, שאם יטלטל כלי מלאכה וכיו"ב, עלול גם להשתמש ולעשות בהם מלאכות האסורות בשבת (רמב"ם שבת כד, יב יג).

ג. שלא יגיע לאיסור מלאכת הוצאה, שאם נתיר לטלטל כל דבר, יבוא על ידי כך גם להוציא חפצים מרשות היחיד לרשות הרבים שזו אחת המלאכות שאסרה התורה בשבת (ראב"ד שם ע"פ הגמ' שבת קכד, ב. והובאו כל הטעמים להלכה בבית יוסף ובמשנה ברורה בפתיחה לסימן ש"ח).

מהו מוקצה

איסור טלטול זה נקרא בלשון חז"ל "מוקצה", וכשמו כן הוא מלשון 'הקצאה', והיינו שגדרו חכמים על דברים שדרך האדם שמסיח ומקצה דעתו מלהשתמש בהם בשבת, שיהיה אסור להזיזם ממקום למקום במהלך השבת (ראה רמב"ם פיה"מ ביצה א, א).

אולם אין הכוונה שכל דבר שאדם מקצה מדעתו נעשה מוקצה שאסור בטלטול ואכילה, אלא חז"ל קבעו כמה סוגים של מוקצה שיסודם הוא מדרך העולם שמקצים בני האדם מדעתם באופנים אלו את השימוש בהם, ובהם בלבד ישנו איסור מוקצה (שו"ת מנחת שלמה תנינא ב-ג סי' י"ז, ומטעם זה מותר ללוש בשבת בגדים המיוחדים ליו"ט, אף שמייחדם ומקצם ליו"ט).

הלכות שבת – שיעור 9 דיני מוקצה – חלק א'

ארבעה סוגי מוקצה

בדברי חז"ל מצאנו ארבעה סוגי מוקצה מרכזיים, והם:

- כלי שמלאכתו לאיסור.
- מוקצה מחמת חסרון כיס.
- מוקצה מחמת גופו.
- בסיס לדבר האסור.

ובעזרה"י נבאר ונפרט כל סוג מוקצה, מה גדרו ומה דיניו, וכדלהלן:

כלי שמלאכתו לאיסור

הגדרה: כלי שייעודו הבלעדי הוא למלאכה שאסור לעשותה בשבת, אף שפעמים משתמשים בו גם לדברים המותרים, כגון סירים לצרכי אחסון, כיון ש**מיועד** רק למלאכת איסור, נקרא "כלי שמלאכתו לאיסור" (משנה ברורה שח, י, כ).

דוגמאות: כלי עבודה כגון פטיש, מברג וכיו"ב. כלי בישול כדוגמת מחבתות. כלי תפירה, כגון מחט. כלי כתיבה ועוד. העיקרון בכולם שייעודם לדבר שאסור לעשותו בשבת (שו"ע שח, ג יא, ומשני"ב כ).
דינו: אסור לטלטלו לטובת הכלי. אך מותר לטלטלו לצורך מטרות מותרות, כלומר:

'לצורך מקומו': כלומר כשצריך להשתמש במקום שבו מונח הכלי (שו"ע שח, ג). או שרוצה להגיע למקום מסוים, והכלי שמלאכתו לאיסור מפריע מלהגיע אליו (שו"ע שח, יד ומשני"ב נו. ששי"כ כ, ז).

'שלא לצורך כלל': וכמובן שכאשר אין שום צורך להזיזו, אסור להזיזו בשבת. ואפי' מטלטלו לתענוג כגון להשקיט עצבים אינו נחשב צורך, כל שאינו צריך להשתמש בו ממש (פשוט, ובשו"ע סי' ש"ח, ד. ערוך השלחן שח, טו).

'מחמה לצל': אסור להזיז את החפץ לצורך **שמירת החפץ עצמו**, למשל כשיורד גשם בחוץ ורוצה להכניסו לביתו כדי שלא ייהרס, או שלא ייגנב. איסור זה מכונה בגמ' ובפוסקים "טלטול מחמה לצל" (שו"ע שח, ג).

'לצורך גופו': היינו שצריך את גוף החפץ להשתמש בו לדבר המותר. כגון מחט להסיר בעזרתה קוץ שנתחב בגופו, פטיש לשבור בו אגוזים, גפרור לחצוץ בו שיניו (שו"ע שח, ג יא, ששי"כ כ ח).

הלכות שבת – שיעור 8 מלאכת מבשל – שיעור סיכום ב'

כלי שמלאכתו לאיסור ולהיתר

כאשר הכלי מיועד גם לשימוש המותר, אף שבפועל משתמשים בו גם לדברים האסורים, אינו מוגדר ככלי שמלאכתו לאיסור, אפי' אם רוב פעמים משתמשים בו לאיסור (משנייב שח, כ. וביאור הלכה ג, ד"ה קרדום, וכ"פ הגר"ע יוסף חזו"ע שבת ג, עמ' נא).

דוגמאות לכלי שמיועד להיתר ולאיסור: שעון יד עם מחשבון, אולר עם מברג או מספרים, מגשי זכוכית שעשויים לאפיה ולהגשה (הגר"ע יוסף, ילקו"י שח ג, טו, ש"כ כ פד).

טלטול כלי שמלאכתו לאיסור כשיש ברשותו כלי שמלאכתו להיתר

לדעת המשנה ברורה וכף החיים כל ההיתר לטלטל לצורך גופו, הוא רק כשאין לו כלי היתר לתשמיש הנצרך, אך אם יש לו כלי היתר אסור להשתמש בכלי שמלאכתו לאיסור, כגון אם יש לו "מפצח אגוזים", אינו יכול להשתמש בפטיש לצורך פיצוחם (משנה ברורה שח, יב, וכ"כ כף החיים ס"י שח, כב). ומאידך יש מפוסקי ספרד שהתירו בכל אופן להשתמש בכלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו שימוש המותר (הגר"ע יוסף, חזו"ע שבת ג עמ' מט, מנוחת אהבה א, רסו).

כלי שמלאכתו להיתר

אסור לטלטלו שלא לצורך כלל

כלי שמיועד למלאכה המותרת בשבת, מותר לטלטלו לכל צורך שהוא, אף לצורך שמירת הכלי עצמו כגון כשנמצא במקום שעלול להפסד, אולם בגזירת חז"ל על איסור מוקצה, גזרו גם על כלי שמלאכתו להיתר שאם אינו צריך לו כלל לשבת, אין להזיזו ממקומו, מהטעמים הנזכרים בהקדמה (שבת קכג, ב. שו"ע ס"י ש"ח, ד).

אמנם כתבו פוסקים שהגדרת "שלא לצורך כלל" היא שאין לאדם שום כוונה בטלטולו, ועושה כן כמתעסק. אך אם יש לו תענוג בטלטולו אף שאינו צורך ממשי, כגון להשקיט עצבים, מותר (בן איש חי מקץ א. ערוך השלחן שח, טו. חזון עובדיה שבת ג עמ' ז).

דברים המותרים בטלטול שלא לצורך

ברם מאכלים וספרי קודש, וכן בגדים ותכשיטים מותר לטלטלם אפי' שלא לצורך כלל, לפי שלא היו בכלל הגזירה (שו"ע שם. ש"כ כ פג, וילקו"י שח, ד ז גבי בגדים ותכשיטים), אבל שאר כלים אפי' כלי אכילה יש להחמיר לא לטלטלם ללא צורך כלל (משנייב כג, בא"ח מקץ א, חזון עובדיה שבת ג, עמ' א').